

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی الهیات - علوم قرآن و حدیث

نقد و بررسی تفسیر «پرتوی از قرآن»

به وسیله‌ی

سعیده فیاضی پور

استاد راهنما

آقای دکتر مهدی احمدی

شهریور 1390

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب سعیدہ فیاضی پور (870740) دانشجوی رشته‌ی الهیات گرایش علوم قرآن و حدیث دانشکده ادبیات و علوم انسانی اظہار می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظہار می‌کنم که پایان‌نامه و موضوع پایان‌نامه تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه‌ی مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی : سعیدہ فیاضی پور

تاریخ و امضاء : 1390/7/2

به نام خدا

نقد و بررسی تفسیر «پرتوی از قرآن»

به وسیله ی
سعیده فیاضی پور

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی
الهیات و معارف اسلامی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : عالی

دکتر مهدی احمدی، استادیار بخش الهیات و معارف اسلامی (استاد راهنما).....

دکتر محمد هادی زیرجد، استادیار بخش الهیات و معارف اسلامی.....

دکتر علی اکبر کلاتتری، استادیار بخش الهیات و معارف اسلامی.....

شهریور ۱۳۹۰

تقدیم بہ

خازوادہ عزیزم

سپاسگزاری

با سپاس و تشکر فراوان از زحمات جناب آقای دکتر احمدی و اساتید مشاور، دکتر زبرجد و دکتر کلانتری که در تدوین این تحقیق مرا یاری دادند. همچنین از کلیه کسانی که در این امر به من کمک کردند، قدردانی می‌کنم.

چکیده

نقد و بررسی تفسیر «پرتوی از قرآن»

به کوشش

سعیده فیاضی پور

یکی از تاثیرگذارترین تفاسیر در دو، سه دهه قبل از انقلاب اسلامی ایران تفسیر پرتوی از قرآن بود. «پرتوی از قرآن» تفسیری ناتمام و به زبان فارسی، تالیف سید محمود طالقانی می باشد. این تفسیر در شرایط خاص زمانی و مکانی با هدف بازگشت به قرآن و بهره گیری از هدایت آن نگاشته شده و از روش تفسیر قرآن به قرآن، روش روایی، و عقلی برای بیان ابعاد هدایتی قرآن استفاده شده است. همچنین گرایش اجتماعی و روش علمی مفسر در این تفسیر مشهود است. توجه به الفاظ قرآن و دقت در آهنگ کلمات از جنبه های زیبای این تفسیر می باشد.

کلید واژه: طالقانی، پرتوی از قرآن، تفسیر اجتماعی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مقدمه

3.....	اهمیت و ضرورت تحقیق
3.....	اهداف تحقیق
3.....	سئوالات تحقیق
3.....	فرضیه‌های تحقیق
4.....	مروری بر تحقیقات گذشته
4.....	روش تحقیق

فصل دوم: شرح حال و آثار سید محمود طالقانی

6.....	1- زمان و مکان ولادت
7.....	2- تحصیلات
8.....	3- فعالیت‌های علمی - سیاسی
10.....	4- آثار و تالیفات
11.....	5- درگذشت

فصل سوم: ساختار و جایگاه تفسیر «پرتوی از قرآن»

- 1- شکل گیری «پرتوی از قرآن» 14
- 2- ساختار «پرتوی از قرآن» 15
- 2-1- ترجمه آیات 16
- 2-2- لغت 17
- 2-3- کتب و تفاسیر مورد استفاده مفسر 17
- 2-3-1- کتب تفسیری 17
- 2-3-2- کتب لغت 18
- 2-3-3- سایر کتب 18
- 3- جایگاه تفسیر «پرتوی از قرآن» 18

فصل چهارم: مبانی تفسیری و امتیازات «پرتوی از قرآن»

- 1- مبانی تفسیری «پرتوی از قرآن» 21
- 1-1- فهم پذیری قرآن 22
- 2-1- هدایتگری قرآن 22
- 3-1- بطن داشتن قرآن 24
- 4-1- جامعیت قرآن 25
- 5-1- اعتقاد به عدم ترادف در قرآن 26
- 2- امتیازات «پرتوی از قرآن» 26
- 2-1- توجه به زبان و ادبیات فارسی 27
- 2-2- مخاطب قرار دادن قشر جوان 27
- 3-2- توجه به زمینه تاریخی آیات 27
- 4-2- هنر و شیوایی قلم 29

- 5-2- توجه به نگارگری های فنی آیات 30
- 6-2- بررسی تفاوت معنایی الفاظ 30
- 7-2- توجه به آهنگ واژه ها 31

فصل پنجم: روش ها و گرایش های تفسیری در «پرتوی از قرآن

- اهمیت و ضرورت روش شناسی تفسیر 34
- 1- روش های تفسیری در «پرتویی از قرآن» 34
- 1-1- تفسیر اشاری 35
- 2-1- تفسیر روایی 37
- 1-2-1- روایات فضایل سور 40
- 2-2-1- جایگاه روایات اهل سنت 40
- 3-2-1- جایگاه گفتار صحابه و تابعان 40
- 4-2-1- جایگاه روایات و مباحث فقهی 41
- 5-2-1- جایگاه روایات و مباحث کلامی 42
- 6-2-1- اسراییلیات 42
- 3-1- تفسیر عقلی 44
- 4-1- تفسیر علمی 47
- 5-1- تفسیر قرآن به قرآن 52
- 1-5-1- تفسیر یک واژه به واسطه آیات دیگر 53
- 2-5-1- تفسیر یک عبارت به واسطه آیات دیگر 54
- 3-5-1- تفسیر یک آیه با توجه به آیات هم مضمون 54
- 4-5-1- توجه به سیاق آیات 55
- 2- گرایش های تفسیری 56

- 1-2- گرایش اجتماعی 57
- 3- برداشت های جدید طالقانی در تفسیر 61

فصل ششم: علوم قرآنی در «پرتوی از قرآن»

- علوم قرآنی 66
- 1- اسباب نزول 66
- 2- اعجاز 69
- 3- تأویل 70
- 4- علم مناسبت 71
- 1-4- تناسب در یک سوره 73
- 2-4- تناسب بین آغاز و پایان مطالب دو سوره مجاور 73
- 3-4- ارتباط بین آیات یک سوره 73
- 5- قرائات 74
- 6- محکم و متشابه 75
- 7- مکی و مدنی 77
- 8- نسخ 78
- نقد 82
- نتیجه گیری 84
- منابع 85

فصل اول

مقدمه

پس از دورهٔ نهضت جدید، تفسیر به اعتبار اینکه از مناسب ترین زمینه‌های علمی است که مقتضیات تحول تمدن چه در آشکار نمودن افق های قرآنی و چه دفاع مفسران از دین اسلام، بود. تفسیر بعد اجتماعی به خود گرفت بطوری که جنبه اصلاحی آن در پرتو تحولات تمدن، روشن و آشکار بود به گونه‌ای که هر مفسری در صدد بود تا میان نصّ قرآن و مقتضیات عصر جدید در زمینه‌های مختلف توافقی یابد.

«پرتوی از قرآن» نیز محصول این نهضت‌های اصلاحی، به ویژه اصلاح دینی است. این تفسیر به زبان فارسی و دارای نثری ساده در زمان مهجوریت قرآن با هدف بازگشت مردم به قرآن و بهره گیری از هدایت آن نگاشته شده است. تفسیر «پرتوی از قرآن» پنج جزء قرآن یعنی یک ششم آن را در بر می‌گیرد که شامل تفسیر سوره ابتدای قرآن تا اوایل سوره نساء و جزء سی‌ام است. در این تحقیق سعی شده است تفسیر «پرتوی از قرآن» از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گیرد: فصل اول شامل مباحثی مربوط به ویژگی‌های تحقیق است. فصل دوم بیان شرح حال و آثار مفسر می‌باشد. فصل سوم به معرفی ساختار و جایگاه «پرتوی از قرآن» و فصل چهارم به مبانی تفسیری و امتیازات آن می‌پردازد. در فصل پنجم روش‌ها و گرایش‌های تفسیری «پرتوی از قرآن» بیان می‌شود. فصل ششم به جایگاه علوم قرآنی در این تفسیر پرداخته شده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجا که مرحوم طالقانی در تفسیر برخی آیات برداشت‌های جدید ارائه می‌دهد که راه ایشان را از دیگر مفسران جدا می‌سازد. بیان و بررسی برداشت‌های جدید وی لازم به نظر می‌رسد. مفسر با پیش فرض هماهنگی علم و دین و شرایط خاص سیاسی در ایران به این کار اقدام کرده است. همچنین تفسیر «پرتوی از قرآن» از جمله تفاسیر معاصر است که با استقبال بی‌نظیر مواجه شده است.

اهداف تحقیق

هدف از این پژوهش عبارت است از

- 1- آشنایی با تفسیر پرتوی از قرآن و مفسر آن
- 2- شناخت مبانی و منابع تفسیری مفسر
- 3- تبیین آراء و اندیشه‌های تفسیری طالقانی
- 4- شناخت گرایش‌ها و روش‌های تفسیری طالقانی

سوالات تحقیق

- 1- آیا شرایط زمانی حیات مفسر در پیدایش این تفسیر موثر بوده است؟
- 2- روش تفسیری طالقانی چگونه است؟
- 3- مفسر این تفسیر دارای چه گرایش تفسیری است؟
- 4- امتیازات تفسیر «پرتوی از قرآن» چیست؟

فرضیه‌های تحقیق

- 1- شرایط زمانی در پیدایش این تفسیر موثر بوده است.
- 2- این تفسیر به لحاظ روش تفسیری جامع روش قرآن به قرآن، قرآن به سنت و قرآن به عقل می‌باشد.
- 3- طالقانی دارای گرایش اجتماعی و علمی بوده و در تفسیر به بیان نکاتی که جامعه را اصلاح

می‌کند پرداخته و همچنین وی آیات علمی را با استفاده از علوم جدید تفسیر کرده است.
4- امتیاز این تفسیر جنبه هدایتی و تربیتی آن است که با نثری زیبا نوشته شده است. در ضمن تحلیل و توضیح جنبه‌های لغوی در این تفسیر پررنگ است.

مروری بر تحقیقات گذشته

از جمله تحقیقاتی که پیرامون این تفسیر صورت گرفته می‌توان به «فرهنگ پرتوی از قرآن» که در آن سید محمد مهدی جعفری، لغات و اصطلاحات این شش جلد را که طالقانی به شیوه خاص خود توضیح داده یکجا گرد آورده است. همچنین دکتر جعفری در کتاب «آیت الله طالقانی و تفسیر پرتوی از قرآن» به زندگی نامه مفسر و معرفی تفسیر پرتوی از قرآن پرداخته است. ترجمه عربی این تفسیر با عنوان «اشراق من القرآن الکریم» توسط دکتر عباس ترجمان صورت گرفته است. و نیز می‌توان به مقاله «گرایش علمی در تفسیر پرتوی از قرآن» توسط شهاب کاظمی که در شماره چهل و سوم مجله بینات چاپ شده اشاره کرد.

روش تحقیق

این تحقیق به صورت تحلیلی- توصیفی و روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است. محوریت این پژوهش تفسیر «پرتوی از قرآن» بوده است که با مطالعه و فیش برداری از مجلدات آن، به معرفی آن و اندیشه‌های تفسیری مفسر آن پرداخته شده است.

فصل دوم

شرح حال و آثار آیت الله سید محمود طالقانی

1- زمان و مکان ولادت

سید محمود طالقانی، در اواخر دوره قاجاریه در روستای گلیرد طالقان، در خانواده‌ای اهل علم و دارای روحیات انقلابی به دنیا آمد. در مورد تاریخ تولد او گزارش‌های مختلفی شده است: (1282 هـ.ش، 1285 هـ.ش، 1286 هـ.ش، 1289 هـ.ش) اما در پشت قرآنی که پدر ایشان نوشته‌اند، چنین آمده است: «سید محمود طالقانی روز شنبه، 4 ربیع الاول 1329 هـ.ق به دنیا آمد» این تاریخ در تقویم خورشیدی برابر با، 13 اسفند 1289 شمسی می‌باشد. (بسته نگار، 1360، ص 5)

پدر مرحوم طالقانی، آیت الله سید ابوالحسن طالقانی (1278-13 هـ.ق) می‌باشد وی برای تحصیل علوم دینی به قزوین، تهران، اصفهان و آنگاه به نجف و کربلا می‌رود و در درس سید اسماعیل صدر (م. 1338 ش) و میرزای شیرازی (م 1312 ش) شرکت می‌کند. سپس به تهران و مدرسه مروی باز می‌گردد و به تدریس مشغول می‌شود. چند ویژگی در ایشان قابل توجه است که آثار آنها را می‌توان در فرزندش مشاهده کرد:

الف) وی با مرحوم مدرس دوست بود و با او همکاری می‌کرد. در جریان ارتباط پدر با مرحوم مدرس، سید محمود نیز با شجاعت، صراحت لهجه و روحیه مبارز مدرس، آشنا می‌شود.

ب) مرحوم سید ابوالحسن با مظاهر سلطه دولتی به شدت مخالفت می‌کرد؛ به طوری که مانع گرفتن شناسنامه برای فرزندانش شد و به همین دلیل تاریخ دقیق تولد آیت الله طالقانی با آنچه در شناسنامه درج شده مغایرت دارد او با زدن پلاک به در منزل و فرستادن نزدیکان به سربازی به شدت مخالفت می‌کرد. این گونه روحیات، حساسیت و دشمنی سید محمود را نسبت به حکومت افزایش می‌داد. (بسته نگار، 1360-صص 17-18)

ج) آقا سید ابوالحسن اهل تقوا و فضیلت بود. حضرت امام خمینی در پیام خود، هنگام ارتحال آیت الله طالقانی می‌گوید: «رحمت خدا بر پدر بزرگوار او که راس پرهیزکاران بود»
درباره زهد و پرهیزگاری وی، آیت الله سید حسین بدلا (1286-1382 ش) که با وی حشر و

نشر داشته چنین می گوید: «علی رغم این که محل رجوع عام و خاص مردم بود ولی به هیچ وجه من الوجوه از وجوهات شرعیه و سهم مبارک امام علیه السلام استفاده نمی کرد و زندگی روزمره خویش را به وسیله تعمیر ساعت، تامین می کرد».

طالقان یا شهرک، مرکز شهرستان طالقان از استان البرز ایران است. این شهر در منطقه‌ای بیلاقی در میان رشته کوه البرز و در 120 کیلومتری شمال غربی تهران قرار گرفته است. شهر طالقان از بهم پیوستن چهار منطقه به نام‌های شهرک، گلینک، کولج و پرده‌سر تشکیل شده است (غفاری، 1340، ص 15)

روستای گلیرد از توابع طالقان، با مختصات جغرافیایی 50 درجه و 50 دقیقه طول شرقی و 36 درجه و 9 دقیقه عرض شمالی، در 14 کیلومتری جنوب شرقی طالقان واقع شده است. این روستا در ضلع جنوبی رودخانه شاهرود و در دامنه شمالی ارتفاعات جنوب طالقان، در مجاورت روستای گوران قرار گرفته است.

روستای گلیرد از سطح دریا 2224 متر ارتفاع دارد و آب و هوای آن در تابستان معتدل و در زمستان سرد است. رودخانه گلیرد از کنار روستا عبور می کند. روستای گلیرد بیش از دو قرن قدمت دارد و به این جهت که زادگاه آیت الله طالقانی می باشد، معروف گشته است.

مردم روستای گلیرد به زبان فارسی صحبت می کنند، مسلمان و پیرو مذهب شیعه جعفری هستند. اقتصاد روستای گلیرد بر پایه فعالیت‌های زراعی، دامداری و باغداری استوار است. خانه آیت الله طالقانی از جاذبه‌های تاریخی روستا می باشد. این خانه در مرکز روستا و در ضلع شمال شرقی و در غرب حمام قدیمی قرار دارد. این خانه بزرگ، معماری سنتی و زیبایی دارد و تاریخ بنای آن به دوره قاجاریه مربوط است. برخی از وسایل آیت الله طالقانی در این خانه نگهداری می شود. (میرابوالقاسمی، 1381، صص 20-25)

2- تحصیلات

وقتی سید محمود به سن 5 سالگی رسید او را به مکتب خانه گلیرد، نزد ملا سید نقی اورازانی فرستادند. او در سال اول، خواندن قرآن را آموخت و در سال دوم کتاب «موش و گربه» اثر عبید زاکانی را شروع کرد. و بعد در تهران، تحصیل را در مدرسه دینی «ملارضا» واقع در

میدان امین السلطان آغاز می‌کند و سه سال بعد، یعنی در 10 سالگی برای تحصیل به قم می‌رود، ابتدا به مدرسه رضوی و پس از آن به مدرسه فیضیه نقل مکان می‌کند. (افراسیابی، دهقان، 1360، صص 27-28)

طالقانی در کنار دروس فقه و اصول که درس معمول و رایج حوزه‌هاست و هر طلبه‌ای الزاماً باید آن را بگذارند فلسفه و حکمت را نیز خواند.

وی در سال 1310 هـ. ش بعد از فوت پدر به نجف اشرف رفت و از اساتید برجسته آن حوزه بهره برد.

اولین استاد طالقانی، مرحوم پدرش می‌باشد. بیشترین زمان تحصیل وی در قم بوده و در این مدت، مطرح‌ترین استاد او آیت الله شیخ عبدالکریم حائری یزدی (م 1315 هـ. ش) بوده است و مدتی نیز در درس مرحوم سید محمود حجت حاضر می‌شود. در نجف نیز در درس آیات عظام ابوالحسن اصفهانی، (م 1365 هـ. ش) حاج شیخ محمد حسین غروی (کمپانی) (م 1361 ق) و آقا ضیاء عراقی (م 1361 ش) شرکت می‌کند.

پس از بازگشت به ایران، در تهران فلسفه و حکمت را نزد آیاتی همچون تقی اشراقی، میرزا خلیل کمره‌ای (م 1363 ش) طی می‌کند.

طالقانی در نجف، از مرجع بزرگ تشیع آیت الله ابوالحسن اصفهانی (م 1365 ق) موفق به اخذ درجه اجتهاد گردید. و پس از برگشت به ایران از آیت الله حائری (م 1315 ش) اجازه اجتهاد دریافت کرد.

همچنین از آیات عظام نجفی مرعشی (م 1369 ش) و شیخ عباس قمی (م 1319 ش) اجازه نقل حدیث و روایت کسب کرد.

3- فعالیت‌های علمی - سیاسی

آیت الله طالقانی فعالیت علمی، فرهنگی و حتی سیاسی خود را با این پیش فرض آغاز کرد که اگر روحانیان و مجتهدان مصلح به جوانان مبارز، طرح و نقشه مهندسی اجتماعی اسلام را ارائه ندهند، به طور طبیعی جوانان به سمت امثال مارکس، لنین و استالین جذب خواهند شد و از آنان پاسخ سئوالات خود را خواهند خواست. طالقانی در این زمینه چنین می‌گوید: «پس از دوره تحصیلی که بیشتر در قم بود و مدتی هم در نجف و دریافت اجازه اجتهاد از مراجع قم و نجف